

Lenka Procházková: *Jan Palach byl dost jemný člověk*

Dne 21. srpna 2008 vyšel v nakladatelství Prostor nový román Lenky Procházkové *Slunce v úplňku*. Pod poetickým titulem se skrývá „novodobý hrdinský epos“ – tak knihu označuje sama autorka. Vyprávění začíná dnem vpádu okupačních vojsk do Československa a líčí události roku 1968 z pohledu obyčejných lidí. Takovým obyčejným člověkem byl i Jan Palach. Jak a kde neklidnou dobu prožívala sama spisovatelka a co by dnes na její knihu řekl sám Palach? I o tom si s Lenkou Procházkovou povídala její dcera Cecilie Jílková.

Tematikou roku 1968 a okupací se zabývá mnoho knih, z hlediska odborného i prozaického. Román o Janu Palachovi tu ale dosud neexistoval. Čím to je?

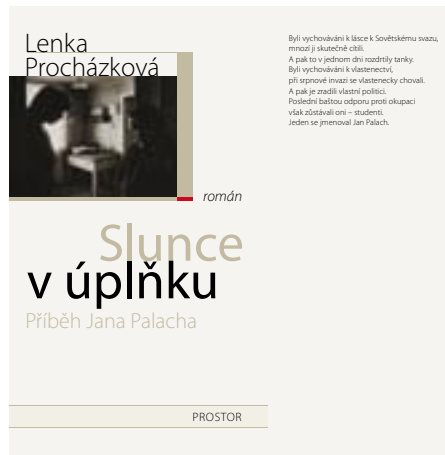
Je to moc velké téma. Navíc výlučně domácí. Napsat takovou knihu poctivě znamená říct hodně nepříjemných pravd. A nepříjemné pravdy lidé moc nevyhledávají. Takže by taková kniha nemusela být dobře prodána.

Chceš říct, že pravda se neprodává? To nezní moc optimisticky.

Pravda je to, co zbývá, když vše ostatní bylo prošustrováno. Což je přibližná citace Ludvíka Vaculíka z jeho slavné výzvy Dva tisíce slov – ten text hraje v mé knize velkou úlohu. Pravda o Palachovi tady pořád zbývá. A pokud žije jeho generace, je naděje, že ta pravda nezmizí.

Patříš k Palachově generaci. Pomáhá ti to při psaní románu?

Jsem jen o tři roky mladší, v té době jsem byla na gymnáziu. Zažila jsem at-

Román Slunce v úplňku vyšel v srpnu

jakmile obnovili leteckou linku do Prahy někdy koncem září, letěly jsme zpět. Prostě jsme chtěly být tady.

V tom samém roce byl Jan Palach shodou okolností také ve Francii. Proč jsi pro popis tohoto období zvolila formu jeho fiktivního deníku?

Přišlo mi to jako nejlepší způsob, jak tuhle část pojmut. Navíc jsem přesvěd-

doba, během níž dospěl. Měl čas přemýšlet, debatoval s francouzskými studenty, kteří za sebou měli neúspěšnou květnovou revoltu, a navštívil i Paříž. V těch fiktivních deníkových záznamech jsem chtěla ukázat, jak je nešťastný, jak pořád sleduje zprávy o situaci doma. Přes to všechno je to ale vlastně nejsvětější pasáž románu, je tam Janovo mládí, ale i zoufalství z ponížení jeho země. Francouzský deník se mi psal dobře.

A kdy se Jan vrátil z Paříže?

V říjnu. Jel stopem přes Německo. Jeho návratem domů začíná třetí část knihy, psaná zase „vypravěčsky“. Zachycuje konec října a první polovinu listopadu. Jan začíná studovat na filozofické fakultě, bydlí na provizorní koleji na Spořilově, kde je jich na cimře šest. Atmosféra bývalé ubytovny pro dělníky jako by symbolizovala celou tu pochmurnou dobu... I když já tam mám i dost vtípných situací, které určitě vznikaly i ve skutečnosti – když si člověk představí soužití šesti mladých kluků na jedné cimře, kde si to-

Jsem přesvědčená, že Jan Palach si někdy deník skutečně psal

mosféru Pražského jara, účastnila se studentských mítinků, četla ty převratné články... Nešlo jen o politické změny, připadalo mi, že celý způsob života se změnil. I lidé se změnili, protože zmizel strach a přišla naděje a radost. A ten zážitek je nepřenositelný. Musí se prožít, aby se o něm mohlo dobře napsat.

21. srpna 1968 jsi ale v Praze nebyla...

Tou dobou jsem byla v Bretani na mezinárodním táboře s mladší sestrou Ivou. O invazi nám řekli až za dva dny, nejdřív čekali na potvrzení, že táta není zatčený. Ale ani pak nás Francouzi nepustili domů, přechodně jsme bydlely u jedné české rodiny v Paříži. Rodiče plánovali, že ve Francii zůstaneme, že budeme studovat na nějakém lyceu. Ale

čená o tom, že si někdy v životě nějaký deník určitě psal, i když ho potom třeba roztrhal. Mladý kluk, který je inteligentní, trochu samotář a povahou filozof. Když se dozví o vpádu invazních vojsk, přijede 21. srpna stopem z rodných Všetat do Prahy, lepi plakáty, diskutuje s okupanty, účastní se generální stávky... Ale pak, když vzpětí občanského odporu skončí a přijde ten zlom, odjede na brigádu do Francie sklízet víno. To se skutečně stalo, i když o jeho pobytu ve Francii jsou jen okrajové informace. Ale četla jsem dopis, který odtamtud poslal mamince, také pohlednici známému a pozdější novinovou vzpomínku vinaře, u kterého Jan jako brigádník pracoval. Víím, kde ve Francii byl a že tam byl asi šest týdnů. Jsem si jistá, že to byla pro něho důležitá

pili v kamnech uhlím, evokuje to trošku vojnu nebo nějaký tábor.

Děj pokračuje stávkou vysokoškolských. V té době jsi ale byla ještě na gymnáziu. Odkud jsi čerpala informace?

My jsme taky stávkovali, ale jen jeden den a bylo to takové učesané. Naštěstí znám pár lidí, co tehdy chodili na filozofii, na ekonomku a na novinářskou, takže vzpomínky na průběh stávky mám zprostředkované od nich. I tady je v knize poměrně dost studentského humoru. Například se ví, že stávkující měli ve vestibulu fakulty vyvěšený citát Fidela Castra: „Sex nám nesmí bránit v revoluční činnosti!“ Dokázali to brát s recesí. Ten humor jsem se snažila přenést i do téhle části vyprávění. Pak už to tak veselé nebylo.

Tu poslední vteřinu jsem mohla vyjádřit jedině tichem

Další část knihy zachycuje období Vánoce 1968 až po 19. leden 1969, kdy Jan Palach došel ke svému rozhodnutí. Asi nebylo lehké popsat tyto okamžiky...

Citově to bylo hodně těžké. Ale profesně už to znamenalo završení. Celá kniha od začátku má to předznamenání, protože příběh Jana Palacha je obecně znám, i když byl mnoho let zkruslovan. Nicméně čtenář ví dopředu, co se stane. Pro autora je obtížné psát tak, aby na ten předpokládaný závěr čtenář v průběhu děje chvílemi zapomínal, aby prožíval děj den za dnem, tak jak je mu podáván. Čtenář ví bohužel víc než Jan. To může být ošemetné, ale může se taky podařit, aby to bylo strhující. Skutečně antické drama. Nebo hrdinský epos.

Může moderní prozaik napsat hrdinský epos, aniž by přitom sklouzl k patosu nebo sentimentalitě?

Může. Nemusí sice dopředu vědět, jak to udělá, ale musí věřit, že na ten způsob přijde. Že mu to během psaní vyplyne, když bude postupovat pokorně krok

za krokem. V poslední části knihy bylo nejtěžší a nejdůležitější popsat momenty rozhodování, a pak dny potom. Popsat, co dělá, co si u toho myslí a co se děje kolem. Stručně. Bez autorského hodnocení. Prostě být s ním.

Šlo ti to?

To mi muselo jít. Ovšem byl jeden moment, který se nedal napsat. Šlo o poslední chvíli, kdy na chodníku pod muzeem sundal z bandasky víčko a čekal, až se auta zastaví na červenou. Pak, když byla křížovatka volná, přišla ta vteřina. V té chvíli jsem ho musela opustit. tedy spíš jsem udělala ticho. Jako v hudbě. Ta vteřina byla tak silná, že ji mohlo vyjádřit jen ticho. A pak začali křičet lidé na chodnících a výhybkář se rozběhl a hodil na něj těžký služební kožich. Pak už jsem byla zase s ním. Protože jsem věděla, co si myslí: Dokázal jsem to!

Co myslíš, že by si dnes Jan Palach pomyslel o tvé knize?

Odpovědět samozřejmě neumím,

ale s velkou pokorou věřím, že by byl rád, že jsem to napsala. Tedy, že to konečně někdo napsal. Asi by ho překvapilo, že až teď. Ale zřejmě by pochopil, že do roku 1990 bylo obtížné v podmínkách cenzury a všeobecného vymývání mozků napsat třisetstránkový román o zneuznaném národním hrdinovi.

Jak by Jan Palach zhodnotil nynější dobu? Kdyby měl možnost strávit jeden den v současnosti, co by si po takovém jednodenním „náhledu“ zapsal do deníku?

Vzhledem k tomu, že Jan skoro nikdy nepoužíval sprostá slova, zápis by mohl mít třeba tuhle formu: *Nejdůležitější je, že téměř zmizely společné hodnoty. Ale to se dá změnit během jedné generace. Podstatné je, že už není tubá cenzura. Internet je geniální vynález!* On totiž myslel pozitivně. A byl to dost jemný člověk. Někdy sice vykřikoval ve výuce a dokázal jasně říct svůj odlišný názor a stát si za ním, ale nebyl hrubý. Byl prostý jako mravnost a složitý jako vesmír.

Umiš si představit reakci Janových pozůstalých na tvou knižní představu o něm a jeho životě?

Janova maminka zemřela před mnoha lety, ale jeho bratr Jiří žije, dokonce ho trochu znám. Při psaní jsem na Jiřího Palacha myslela často, v knize totiž vystupuje jako jediná postava. Snažila jsem se skloubit pravdu románu s maximální ohleduplností, nicméně dialogy jsou samozřejmě fiktivní. Ale věřím, že Jiří vyčítí, proč jsem knihu psala a proč právě tímto způsobem, a pozná, že román, který by bylo snad možné už nazvat historickým, má velmi současný záměr. V jednom nekrologu, který vyšel po Janově smrti, byla věta: „Nešťastný národ, který potřebuje hrdiny!“ Dnes, po čtyřiceti letech, si myslím, že mnohem nešťastnější je národ, který ztrácí paměť. To je stejně nebezpečné, jako když při jízdě po dálnici nemá řidič zpětné zrcátko. ■

Lenka Procházková, nejstarší dcera spisovatele Jana Procházky, je autorkou mnoha románů, povídkových sbírek, televizních a rozhlasových her, píše také fejetony a filmové scénáře. Své první prózy publikovala pouze v samizdatu a v zahraničí. Je signatářkou Charty 77. Od ledna do července 2008 pracovala na románu Slunce v úplňku, který v srpnu vydalo nakladatelství Prostor.

Foto: Günter Bartoš

Lenka Procházková

(úryvek z nového románu)

Slunce v úplňku

Byli vychováni k lásce k Sovětskému svazu, mnozí ji skutečně cítili. A pak to v jednom dni rozdrtily tanky. Byli vychováni k vlastenectví, při srpnové invazi se vlastenecky chovali. A pak je zradili vlastní politici. Poslední baštou odporu proti okupaci však zůstávali oni – studenti. Jeden se jmenoval Jan Palach.

... **Kužel světla uhnul.** Voják, který se vynořil ze tmy, byl prostovlasý, výložky měl zakryté přehozeným ručníkem.

„Chce s vámi mluvit, soudruhu veliteli!“

„Ten kluk?“ zívá důstojník a cípem ručníku si přešel po tváři. Pak si ji zkoumavě pohladil. Zřejmě se holil, napadlo ho. I okupanti se holí.

„Jsem student. Bydlím tady, ve Všetatech. Přijel jsem z Prahy.“

„Tam pojedeme taky!“ zasmál se strážný.

„Ticho,“ řekl mu velitel. „Tak co mi chceš, studente?“ A sáhl do kapsy pro balíček cigaret. Nebyla to ale ruská krabička, na nálepce byl nápis SPARTA. To Jana rozhořčilo.

„Chci vám říct, že jsou rozkazy, jejichž splnění je hříchem,“ řekl svou větu. Muž zvedl hlavu. V té chvíli se vlak pomalu rozjel směrem k Mělníku. Ve světlech lokomotivy se oči velitele zaleskly. Byly to pozorné modré oči, které před tou větou neuhnuly.

Osobák předuněl, velitel pomalu vydechl obláček kouře. „Byl jsi na vojně?“

„Ne. Ale co říkám, je pravda.“

„Voják musí poslouchat rozkazy.“

„To si nacisti mysleli taky, ale pak v Norimberku jim...“

„Ty nás srovnáš?“ vyjel jeden ze strážných.

„Nesrovnává,“ zamračil se velitel. „Mluví špatně rusky... student.“ Nervózně si strhl z ramen ručník. Major, poznal z výložek.

„Mluví docela dobře, majore. Byl jsem u vás na brigádě! Stavěli jsme slepičí farmu. Četl jsem ty vaše skvělé noviny!“

„Kde jste stavěli farmu?“ přerušil ho. Znělo to ležérně, ale ruka, v které držel cigaretu, se mu chvěla. Strážní nehybně čekali.

„U Kokčetanu. Tam byl taky vojenský režim. Pracovali jsme deset hodin denně! Na vycházky jsme nesměli. Maso jsme měli jen v neděli, slepičí. Ale pak jsme zahájili stávkou...“

„Co myslíš, že jíme my?“ vyprsklo ze tmy. Další voják. V ruce

držel plechový ešus. „Žbrundu jak pro prasata! A chleba žádný. Styďte se!“

„Nekřič, Andreji!“ napomenul ho bez ohlednutí velitel.

„Přece vás nebudeme živit, když nám sem přijedete s tanky!“

„V pětačtyřicátém jste Rudou armádu vítali jinak!“ rozhořčoval se Andrej. „Viděl jsem ty filmy.“

„Tohle je jiný film. Dnes jste tu jako okupanti! Vpadli jste v noci do bezbranné přátelské země...“

„Přišli jsme ji zachránit!“ Zabubnoval prsty o plech ešusu. „Je to společná vlast!“

„Co?“

„Sovětský svaz.“

„Ne! Tohle je Československo.“

„Svazová republika,“ trval na svém vojín.

„Jsi cvok? My jsme suverénní stát! A ten vývoj k demokracii, který jste přijeli zničit, mohl být nadějí i pro...“

„Tohle nevysvětluj,“ řekl bezbarvě major.

„Nechte mě. Je přece důležité, aby pochopili!“

„Nepochopí,“ zašeptal a vyplivl cigaretu na zem. Letmo ji přešel špičkou boty, ale měkký nedopalek zapadl do škváry a ohařek odolal doteku podrážky. Červený uhlíček přitáhl všechny oči. Pak zhasl.

„Jendo!“ Strážný otočil baterku, pruh světla přelétl železničí závoru a zachytil ženu za ní. I velitel se ohlédl.

„Neboj se, mami!“ pro uklidnění jí zamával.

„Co tam děláš?“ V kuželu světla viděl její domácí šaty, přes které si přehodila svetr. Zřejmě pro ni někdo zaběhl, nějaký starostlivý soused.

„Jenom si něco vysvětlujem!“

„Už jsme si všechno vysvětlili,“ povzdechl důstojník a vyškubl strážnému baterku. „Chápeš?“

„Jo. Chápu, že teď jste na brigádě vy. Akorát že nic nebudujete. A hlavně vás nikdo nezval!“

„Velice se mylíš,“ namítl tiše velitel. A pohrával si s rozsvíce-

nou baterkou. Jako s kyvadélkem. „My bez pozvání nikam nejezdíme.“ V té chvíli mu světlo ozářilo tvář. Byl na ní úsměv. Ale vojáci vzadu na něj neviděli. A vlastně to ani nebyl úsměv, spíš grimasa.

Takhle se usmíval ten jejich cirkusák. Když na Letné předváděl své etudy. Klauni se musí smát. A vojáci musí plnit rozkazy. Ale civilisté můžou stávkovat! Když prezident je srab.

„Cos jim říkal?“

„Že jsou okupanti.“

„Jendo!“

„A nejsou?“

„V rádiu hlásili, že prezident jel do Moskvy. Slíbil, že přiveze Dubčeka a že to všechno srovná.“

„Ten jo.“

„Takhle nemluv! Lidi mu věří.“ Rozhlédla se po tmavých oknech domků, kde už spali zklidnění pohádkovým dědečkem. Pán slíbil kožich. Už to slovo hřeje. Měl jsem zůstat v Praze. Dělat něco! Tady se zblázním.

Ani pozdravné štěkání psů za ploty ho neutěšilo.

Blížili se tmavou uličkou k tomu poslednímu domu v řadě, jehož místo pod křížovatkou mu vždycky připadalo tak výlučné a strategické. Měl rád otevřený pohled z okna své mansardy a hučení potoka pod náspem zahrady, která v protáhlém trojúhelníku mířila k můstku, nabízelo to představu, že rodný dům je skoro korábem. Ale jak se teď blížili, viděl to už jinýma očima a připadal si jako trosečník.

Branka zahrádky nebyla zamknutá a za oknem mansardy se svítilo. „Přijel brácha?“ pookřál.

„Ne. Copak by mohl?“

Rakev s ostatky Jana Palacha byla vystavena v Karolinu u Staroměstského náměstí, úctu přišly vyjádřit tisíce lidí

Tak to nechala rozsvícené schválně, z pověřivosti. Maminka. Ale výčitky si schraňovala až do předsíně. Až za zavřené dveře.

„Co jsi v Praze dělal? Celou tu dobu?“

„To co všichni. Je okupace, mami!“

„Víš, jak mi bylo?“

„Odpust.“

„Odpust! To je všechno?“

„Tak... můžeš mi dát facku.“

Chvíli to vypadalo, že ji dostane, ale musela by si k tomu stoupnout na špičky. Radší ji objal.

„Byla jsem strachem šílená,“ zabořila mu obličej do ramene. Jemné vlasy ho zašimraly pod bradou.

„Už jsem tady.“

„Chodila jsem od dveří k oknu. Od středy!“

„Netrap mě, mami,“ poprosil vysíleně. Ale ji únava už přešla a teď, když ho měla pod křídly, chtěla si povídat, dovyprávět své čekání, detailně probrat chaos v městečku, kde dva dny nebyl čerstvý chleba. Jedl polévku, ke které mu osmažila topinky, protože ten chleba... Ale on myslel na Prahu, kterou na chvíli opustil, aby maminka viděla, že žije. Hodiny nad lednicí hrkly, bylo půl jedenácté, už zase tam vybuchují světlice, generál Pavlovský drží stanné právo. A v Moskvě už je po půlnoci.

Představil si sál s rozžatými lustry. Svoboda asi přijel v uniformě, aby si dodal důstojnosti, ale řády z minulých bojů ho teď nepodrží, když zbraně mají oni a drží Prahu a celou zem. Armádní generál bez armády je jenom loutka. Asi ho nechají i křičet. Jen do toho, soudruhu, jsme tu sami mezi sebou. A pak, až mu dojde energie a až se začne opakovat, teprve pak přivolají i Dubčeka.

Oblek mu asi vyžehlili, ale až uvidí, kdo ho přijel zachraňovat, až si je podle abecedy prohlédne...

„Běž už si lehnout, Jeníku, povíme si to ráno. Zítra je sobota,“ dodala. Jako by tenhle víkend byl jeden z mnoha.

„Dobrou noc, maminko.“

Podkrovní pokoj, který ve středu nad ránem opustil, vypadal stejně, jen postel byla zastlaná. Ale svět za oknem se změnil, a když si sedl ke stolu a otevřel desky s vystřiženými články, připadal si jako archivář. Ale neměl nic jiného.

Sklonil širm lampičky a posvítil si na slova, publikovaná v novinách a časopisech od jara do léta, a zasl, kolik se toho stihlo nastřádat a jak prudce to kulminovalo. Jako stoletá voda, která strhává břehy. Teprve nedávno to začalo a už má být po všem? Nesmysl! Když se změnila břehy, tak už se nemůžeme vracet k tomu původnímu korytu. Protože lidé, kteří ty články psali, a lidé, kteří je četli, už jsou nasměrovaní, už mají nové mapy. Otevřel okno, silnice byla pustá, potok neviděl, ale slyšel, jak šumí. Přijeli pozdě. Ty mapy už nám z hlav nevymažou. To by nás museli zabít. Všechny. ■